

Центрально-Східної Європи. – Чернігів, 2007. – С. 119-125.

5. Коваленко В.П., Шекун А.В. Летописный Листвен (к вопросу о локализации) В.П. Коваленко, А.В. Шекун // СА. – 1984. – № 4. – С. 62-74.

6. Козубовський Г.А., Івакін Г.Ю., Чекановський А.А. Дослідження урочищ Гончарі та Кожум'яки у 1987-1989 рр. / Г.А. Козубовський, Г.Ю. Івакін, А.А. Чекановський // Стародавній Київ. Археологічні дослідження 1984-1989. – К., 1993. – С. 238-270.

7. Павленко С.В. Пірофілітові прясла з Переяслава Руського та його околиць / С.В. Павленко // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2001. – Вип. 12. – С. 37-59.

8. Павленко С.В. Исследование производственных комплексов Овручской средневековой индустрии пиррофиллитового сланца в 2002 г. / С.В. Павленко // Наукові записки з Української історії: Збірник наукових статей, присвячений пам'яті В.В. Седова. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 16. – С. 195-209.

9. Павленко С.В. Изготовление бусин, крестиков и образков из пиррофиллитового сланца на специализированных поселениях средневековой Овручской волости / С.В. Павленко // Славяно-Русское ювелирное дело и его истоки. – СПб., 2006. – С. 145-148.

10. Пуцко В.Г. Русские иконы святителя Николая по данным мелкой каменной пластики XIII-XV веков / В.Г. Пуцко // Почитание Святителя Николая Чудотворца и его отражение в фольклоре, письменности и искусстве. – М., 2007. – С. 121-131.

11. Розенфельдт Р.Л. О производстве и датировке овручских пряслиц / Р.Л. Розенфельдт // СА. – 1964. – № 1. – С. 220-224.

12. Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси / Б.А. Рыбаков – М., 1948. – 792 с.

13. Седова М.В., Мухина Т.Ф. Новые находки мелкой каменной пластики во Владимире / М.В. Седова, Т.Ф. Мухина // РА. – 1999. – № 3. – С. 160-164.

14. Сита Л.Ф. Участь співробітників Чернігівського історичного музею у дослідженні пам'яток XII-XIII ст. біля с. Шестовиця / Л.Ф. Сита // Скарбниці української культури. – Чернігів, 2002. – Вип. 2. – С. 27-31.

15. Ситий Ю.М., Скороход В.М. Знахідки виробів зі сланцю на території археологічного комплексу в ур. Коровель біля с. Шестовиця / Ю.М. Ситий, В.М. Скороход // Матеріальна та духовна культура Південної Русі. – Київ-Чернігів, 2012. – С. 286-297.

16. Томашевський А.П. Овруцький кряж: комплексне вивчення та збереження історико-археологічної палеоприродної спадщини (завдання, перспективи, структура проекту) / А.П. Томашевський // Археологія. – 1998. – № 2. – С. 151-155.

17. Томашевський А.П., Павленко С.В., Петраускас А.В. Овруцька пірофілітова індустрія / А.П. Томашевський, С.В. Павленко // Село Київської Русі. – К., 2003. – С. 131-137.

18. Томашевський А.П. Дослідницькі програми і особливості Овруцького проекту вивчення і збереження спадщини середньовічної Овруцької волості / А.П. Томашевський // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Вип. 16. – С. 186-194.

19. Черненко О.С., Казаков А.Л. Звіт про охоронні археологічні дослідження на території Чернігівського дитинця в 2006 р. (вул. Горького 6-А) // НА ІА НАН. – 2006/264. – Т. II (частина 1).

20. Шекун А.В., Веремейчик Е.М. Исследования на Черниговщине / А.В. Шекун, Е.М. Веремейчик // АО 1984 г. – М., 1986. – С. 327-329.

21. Шекун О.В. До вивчення стародавніх водних шляхів Чернігівської землі / О.В. Шекун // Матеріальна та духовна культура Південної Русі. – Київ-Чернігів, 2012. – С. 332-338.

22. Шекун А.В. Отчет об охранных археологических исследованиях в зоне строительства газопровода к г. Славутич в 1987 году / А.В. Шекун // НА ІА НАНУ. – № 1987/47.

Веремейчик Е.М. Продукция овручской пиррофиллитовой индустрии на территории Черниговского Полесья в X-XIII вв.

В статье рассматриваются изделия из пиррофиллитового сланца на археологических памятниках Черниговского Полесья в X-XIII вв. Анализируются пути попадания пиррофиллита и изделий из него в регион.

Ключевые слова: Черниговское Полесье, Чернигов, Любеч, пиррофиллитовый сланец, X-XIII вв.

Veremeichyk O.M. Production of Ovruch pyrophyllite industry on the territories of Chernihiv Polissia in X-XIII cent.

Goods made of pyrophyllite slate from the archaeological monuments of Chernihiv Polissia in X - XIII cent. are studied in the article. Different ways of appearance of pyrophyllite and goods made of it in this region are analyzed in the article.

Key words: Chernihiv Polissia, Chernihiv, Liubech, pyrophyllite slate, X-XIII cent.

19.03.2013 р.

УДК 94 (477.51) «11»: 930.2

І.К. Чугаєва

ФРАГМЕНТИ ЛІТОПІСУ ІГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА: ДО ПРОБЛЕМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЛІТОПИСАННЯ

У статті аналізуються фрагменти ймовірного літопису Ігоря Святославича, його ідейні, змістовні та стилістичні особливості на основі виокремлених ознак чернігівського літописання.

Ключові слова: Ігор Святославич, Ольговичі, чернігівське літописання, чернігівські літописні фрагменти, літописна звітка, Київський літопис.

Останнім часом науковий інтерес літописознавців поширюється усе більше на сліди місцевого літописання XII-XIII ст., які особливо помітні в Київському літописі XII ст. Це стосується, зокрема, й літописних звісток, присвячених чернігівським та новгород-сіверським князям.

Питання походження та інтерпретації розлогої і хронікальної інформації про Ігоря Святославича, новгород-сіверського (1180-1198 рр.) і чернігівського (1199-1202 рр.) князя, середнього сина Святослава Ольговича [18, 18] у складі Київського літопису привертає увагу не одного покоління дослідників. За їхньою інтерпретацією літописних фрагментів чернігівського змісту за 70-90-ті рр. XII ст., вчених можна розподілити на наступні групи:

1. Дослідники, які зараховували літописні фрагменти 1174 р., 1175 р., 1183 р., 1185 р., 1187 р. про діяльність Ігоря Святославича та його синів до загального чернігівського літописання XII ст. (В.С. Іконніков [1, 496], О.О. Шахматов [17, 72]).

2. Вчені, котрі вважали літописні фрагменти про Ігоря Святославича та його синів такими, що

належали родовому літописцю Ігоря Святославича, який вівся до 1198 р., до початку його князювання в Чернігові, і намагався стати чернігівським (ба навіть загальноруським!) (М.Д. Присьолков [10, 88-90], Д.С. Лихачов [7, 184, 188-189]). Однак, на нашу думку, ці дослідники не досить обґрунтовано зараховували при цьому літописні фрагменти, що стосуються Ігоря та Святослава Ольговичів, а також сина останнього Олега до такого систематизованого, Літопису-зводу Ігоря Святославича [10, 91-92; 8, 147, 155].

3. Представник діаспорної історичної школи – Мартін Дімник, який відносить літописні фрагменти, присвячені особистості князя Ігоря, до його літописання, що велося у родовому Новгороді-Сіверському [19, 233, 239]. Про існування літописання в Новгороді-Сіверському вперше зазначали К.М. Бестужев-Рюмін та В.С. Іконніков [1, 497].

Натомість П.П. Толочко за точку відліку літописання Ігоря Святославича прийняв 1182-1183 рр. і зарахував до нього переважно літописні статті про боротьбу князя Ігоря з половцями [14, 148-149]. М.Ф. Котляр виділяв Повість Ігоря Святославича у складі Київського літопису [4, 41-45].

Метою розвідки є з'ясування походження літописних фрагментів, присвячених Ігорю Святославичу. Їх можна розподілити на 4 змістовні групи:

1. Сімейний (родовий) літописець князя Ігоря:

- народження Володимира (Петра) Ігоровича 8 жовтня, зафіксоване під 6681 р.¹ [2, стб. 562] – лапідарна літописна звітка сімейного літописця, ймовірно, з Новгорода-Сіверського, оскільки на той час Ігор там князював. Денна дата вказує на сучасність події для літописця. Характерно, що сімейні літописці завжди фіксували княже та хрестильне ім'я новонародженого члена родини;

- народження Святослава (Андрія) Ігоровича 6684 р. [2, стб. 604] – літописне повідомлення, написане у такому ж формулярі, як і попереднє, що видає руку одного літописця;

- одруження Святослава Ігоровича з Ярославом Рюриковною та Володимира Ігоровича з Кончаківною у Новгороді-Сіверському 6696 р. [2, стб. 659] – звітка, локалізована в просторі, з уточненням, що Володимир прийшов із Половців;

- смерть Всеволода Святославича, брата Ігоря, і поховання його у церкві Св. Богородиці у Чернігові, датована травнем 6704 р. [2, стб. 695] – розлоге деталізоване (назва місця смерті – Ольговичі, церква-усипальниці, описаний процес поховання і дійові особи) повідомлення, локалізоване у часі та просторі з елементами панегірика і некролога («**понеже бо во *В*льговичехъ *в*сихъ оудале рожамъ и воспитаемъ и возрастомъ и всею добротою можьственою доблестью и любов им аше ко *в*симвъ**»), що вказує на місцеве походження

1. Датування літописних звісток та фрагментів подається від Створення Світу.

літописного запису. Як з'ясувала В.Ю. Франчук, вираз «братия» Київського літопису (у даному випадку «**вся брѣтя во *В*льговичехъ племени**») по відношенню до князів-Ольговичів помітний саме на чернігівських фрагментах [15, 97];

- звітка про смерть Ігоря Святославича 6710 р. [5, стб. 417; 9, 100; 6, 107]. Як відомо, початок Галицько-Волинського літопису втрачений, тому, можливо, запис про смерть і поховання Ігоря Святославича відсутній в Іпатіївському літописі.

Ці змістові фрагменти поєднані логікою – від народження до смерті – і фактично стосуються його синів і двоюрідних братів. Це могло цікавити лише наближеного до князя Ігоря літописця, але аж ніяк не київського хроніста, який традиційно висвітлював інтереси представників династії Мономашичів, які суперничали з Ольговичами.

2. Військово-політична діяльність князя у боротьбі з половцями (70-80-ті рр. XII ст.):

- похід Ігоря проти половців за р. Ворсклу у Переяславське князівство, датований Петровим днем 6682 р.; перемога Ігоря під Баручем та Серебряним і повернення на свято Св. Бориса та Гліба 6682 р. – деталізоване повідомлення про битву, насичене яскравими описами («**Половць иже ту ловятъ *з*ыка», «поможи *Б*г *к*рътаномъ**»), топографічними деталями (р. Ворскла, міста Лтава, Переяслав, Серебряний, Баруч, щоправда, Переяславської землі), перераховані інші учасники (колодник, котрий розповів Ігорю про пересування половецьких ханів Кобяка і Кончака), написане сучасником події або з вуст учасника походу – прихильника князя [2, стб. 568-569];

- переможний спільний похід Ольговичів (Всеволод Святославич, Володимир Ігорович, «синовець» Святослав) на половецькі вежі на чолі з Ігорем 6682 р. [2, стб. 569]. Наявна пряма мова Ігоря, що є характерною рисою манери літописців, наближених до чернігівських і новгород-сіверських князів [16, 44];

- невдалий похід Ігоря з братами-Ольговичами на р. Оскол проти половців 6699 р. [2, стб. 673]. У цій звітці перераховані по іменах усі Ольговичі – учасники походу: Ігор та Всеволод Святославичі, Всеволод, Володимир та Мстислав Святославичі, Ростислав Ярославич, а також Давид Ольгович. Половці вже чекали князів на місці бою, оскільки були попереджені про похід. Саме тому Ольговичі не змогли з ними битися і повернули назад. Ця літописна звітка мала головну мету – висвітлити намагання та наміри Ольговичів щодо захисту Русі від половців.

Цей блок повідомлень стосується активної боротьби руських князів проти половців. Як помітив ще Д.С. Лихачов, підтримував її і Ігор Святославич, що видно з літописної манери надавання негативних характеристик половцям на цих літописних фрагментах [7, 192-195]. Утім, на думку Б.О. Рибаківа, подібні характеристики ворогів Руської землі – половців наявні

на тих фрагментах, що відносяться до літописання Святослава Всеволодича [12, 132]. На цьому літописному відрізку половці вже не сприймаються як одвічні союзники чернігівських князів, а, навпаки – як прямі вороги не лише Руської землі у вузькому змісті, але й самих Ольговичів. Оскільки для київської літописної традиції тема засудження половців, боротьби київських князів з ними була невід’ємною, тому, ймовірно, чернігівські літописні фрагменти із такою інформаційною канвою органічно вплелися у літописання другої половини – кінця XII ст. Саме в цей період, починаючи з літописної статті 6687 р., в Київському літописі починаються різко негативні епітети стосовно половців – «безбожнии Измалтян, вканыи Агарян нечзтиє ищадья дѣломъ и нравомъ сотонин ы именемъ Кончакъ, злоу началникъ...» [2, стб. 612], «вканыи и безбожнии треклятыи Кончакъ со множествомъ Половецъ» [2, стб. 634] тощо. Утім, у переважній більшості випадків половецькі хани названі по іменах і часто навіть по-батькові.

3. Літописна Повість про похід Ігоря Святославича на половців, датована 1185 р. [2, стб. 637-651].

Б.О. Рибаків уважав, що текст повісті складається із 3 частин. Перша частина – текст літописця Рюрика, однак містить багато вкраплень, що відносяться до хроніста Святослава Всеволодича. Друга частина належить перу літописця Святослава. У третій частині наявні фрагменти текстів із недобррозумілим ставленням до Ігоря, в яких Б.О. Рибаків бачив руку літописця Святослава Всеволодича, який конкурував із Ігорем Святославичем. Зважаючи на різницю у стилях, дослідник констатував, що текст Повісті був написаний у 1189-1190 рр., після ознайомлення з літературним «Словом о полку Ігоревім» [11, 174-182, 193].

П.П. Толочко розглядав чернігово-сіверське походження Повісті, що потрапила до Київського літопису лише частково [14, 149]. Перша частина літописної повісті, на думку П.П. Толочка, писалася людиною, яка не була безпосереднім учасником походу. Цю розповідь, скоріш за все, чув і літописець Святослава, котрий здійснив її літературний запис. Друга частина повісті написана літописцем Святослава. В третій частині автор був об’єктивним. Ставлення до князя Ігоря в усіх частинах однакове, що повністю співпадає зі ставленням до нього князя Святослава Всеволодича [14, 135-137]. Як помічено дослідником, у Повісті містяться уривки прямої мови князя Ігоря, тому, можливо, її автором був безпосередній учасник походу на половців, дружинник князя [13, 54-55].

За нашими спостереженнями, уривків прямої мови, оформлених мовленнєвим зворотом «Ігор сказав» або «Ігор сказав братам своїм», можна нарахувати 9. Крім того, в Повісті вміщена також пряма мова Святослава Всеволодича (на той час київського князя), навіть

половецьких ханів Кончака та Боняка (обмежуючись коротенькими фразами). До Ігоря відчувається співчуття на фоні звеличення мудрості Святослава Всеволодича. Тому можна зробити припущення, що це писав або літописець Ігоря Святославича, або Святослава Всеволодича. З лексем по меншій мірі одна характерна для літописця Ігоря Святославича – «азика ловить» – присутня і в тексті Повісті [2, стб. 638]. Релігійні сентенції наближують текст до Повісті про вбивство Ігоря Ольговича 1147 р., а саме – до його молитви. Навряд чи духовна особа складала б цілком світську за змістом Повість.

Точна дата походу – 23 квітня 6693 р. – свідчить не лише на користь сучасної фіксації. Авторіві важливо було описати все в деталях: 2 дні чекали Всеволода Святославича з Курську, щоб йти у похід; в обід зустріли половецьке військо; в суботу – битва на р. Каялі; в неділю, коли почало світати, – утікли з поля бою чернігівські Ковуї; день Святого Воскресіння; в п’ятницю ввечері – Ігор утік за допомогою Лавра Половчина з полону; 11 днів йшов Ігор Святославич з половецького полону до р. Донець. Такі деталі міг зафіксувати або учасник походу, або навіть сам князь Ігор, оскільки у тексті наявна дуже образна, насичена церковною лексикою, звертаннями до Бога, мова князя Ігоря.

4. Повідомлення про князювання Ярослава Всеволодича у Чернігові, ймовірно, також були відображені у Літописі Ігоря Святославича, адже після смерті Ярослава саме Ігор був законним спадкоємцем чернігівського престолу за родовим принципом. Ще М.Д. Присьолков зараховував звістки про Ярослава Всеволодича до Літописця Ігоря [10, 91]. Та й тематичне навантаження літописних фрагментів про Ярослава Всеволодича дуже схоже із змістом фрагментів Ігоря Святославича:

- народження у Ярослава сина Ростислава (Івана) на день Іоанна Хрестителя, зафіксоване під 6682 р. [2, стб. 568]. Ця звістка, ймовірно, була записана у Чернігові;

- шлюбо доньки Ярослава з Володимиром Глібовичем 8 листопада 6687 р. [2, стб. 613] – коротке аналістичне повідомлення. З того, що саме донька Ярослава як наречена, а не Володимир Глібович як чоловік у літописній статті названа першою, можна зробити висновок, що літописець писав з позиції Ярослава Всеволодича та його інтересів;

- зустріч Ярослава зі Святославом Всеволодичем та Рюриком Ростиславичем в Ольжичах та відміна походу на половців під 6691 р. [2, стб. 628]. Наявна пряма мова Ярослава; рішення Ярослава на першому місці. Однак це повідомлення розчинене серед інформації про домовленості щодо половців з Ігорем Святославичем та його відмову вийти наперед своїм полком проти половців; Ігор об’єднав всіх Ольговичів. Детальний опис битви на р. Хирі та перемоги руських князів говорить про учасника

події, котрий чи-то передав інформацію літописцю, чи-то сам її зафіксував [2, стб. 628-629]. Ймовірно, у цьому літописному фрагменті поєднані дві літописні традиції – київська – Святослава Всеволодича та чернігівська – Ярослава та Ігоря;

- порушення хресного цілування Ярославом, даного Рюрику, із вказівкою приблизної дати – на Велике говіння під 6703 р. [2, стб. 690; 9, 97-98.] – залишок лапідарного запису, що був поєднаний редактором із київським літописанням. Це можна зрозуміти з того, що на початку літописної статті Ольговичі названі – Ярослав Всеволодич Чернігівський та його братія, тоді як далі – лише як Ольговичі, що свідчить на користь або редагування, або написання у таборі Рюрика;

- похід Ярослава Всеволодича проти Давида Ростиславича та Всеволода Юрійовича через захоплення останніми частини волості Ярослава – землі В'ятчів восени 6704 р. [2, стб. 698-699]. Ярослав підготувався до походу – посадив по містах своїх князів: Олега та Гліба Святославичів – у Чернігові; 5 міст закрав від Рюрика. Ольговичі знову названі «**братія своя**». Розлогий опис походу, насичений деталями, що передає пряму мову Ярослава із обґрунтуванням справедливості походу, видає у цьому тексті руку наближеної до чернігівських князів особи, котра переймалася долею Чернігово-Сіверської землі;

- смерть Ярослава Всеволодича Чернігівського і утвердження в Чернігові Ігоря, датоване 6707 р. [2, стб. 707-708], – розширене повідомлення із вказівкою на місце поховання (Спаський собор) та присутніх осіб. При цьому Ігор названий «**блгов рный кнзь Игорь Стьславличь**». Вказується, чому Ігор став чернігівським князем. Зазвичай у попередніх літописних звітках такої закономірності, як смерть князя і автоматично поставлення нового князя саме для Чернігова, нами не було помічено. Все це дає можливість припустити, що літописні записи, які стосуються Ярослава Чернігівського і його сімейних справ, велися одним і тим самим літописцем, наближеним до Ігоря Святославича.

Реконструйований текст виглядає як хронікальна фіксація подій, де Ігор разом із Святославом Всеволодичем виступають об'єднаним центром усіх Ольговичів. Отже, можна кваліфікувати ці записи як Літопис Ігоря Святославича. Характерно, що в усіх виділених фрагментах з Літопису Ігоря, за нашими спостереженнями, жодного разу чернігівські та новгород-сіверські князі династії Ольговичів, члени їхньої родини, не названі Ольговичами (ба навіть просто у літописній розповіді про них), а лише у прямій мові представників іншої, конкуруючої сторони з табору Мономаховичів, їх згадують найчастіше як Ольговичів. Учасники ж походів – представники династії Ольговичів – перераховані поіменно, без приналежності до місцевості, що, безперечно, є

рисуо фіксації подій «своїм» літописцем [3, 33].

Відмічаємо наступні особливості літописних фрагментів, присвячених Ігорю Святославичу:

1. Ігор Святославич згадується 53 рази протягом під 6682-6707 рр., серед яких як Ігор – 47, Ігор Святославич – 3, Ігор Святославич, онук Олега – 1, брат Ігор – 1, князь Ігор Святославич – 1. Ярослав Чернігівський, натомість, згадується 42 рази, серед яких як Ярослав – 30 разів, як Ярослав Всеволодич і як Ярослав Чернігівський – по 4 рази, Ярослав Всеволодич Чернігівський – 3 рази і як стрий Ярослав – 1 раз.

2. Локалізація подій на місцевості. На відріжку 6682-6707 рр. лише 36 разів згадуються топоніми, гідроніми та мешканці Переяславської землі, тоді як чернігово-сіверські – 87 разів. Київських топонімів, гідронімів та киян згадано 210 разів. Однак більша різноманітність згадуваних літописних міст відмічена саме для Чернігово-Сіверської землі – 17 проти 15 київських та 5 переяславських, тоді як найбільше місцевих топонімів та гідронімів згадано для Київської – 7 та 4 для Переяславської земель 38 та 12 разів відповідно (Табл. 1), що пояснюється тим, що остання була прикордонною територією із половцями, боротьба з якими детально описана.

3. Означення подій у часі. Літописець Ігоря Святославича вживає переважно приблизні дати, окреслені церковними святами – Петрів день, Різдво Іоанна Хрестителя, свято Св. Бориса і Гліба. З 6681 по 6707 рр. нараховуємо 15 точно датованих чернігівських літописних звісток, 10 з яких лише приблизні, а 5 – насичені денними датами подій; 6 з них присвячені діяльності Святослава Всеволодича, 5 – Ігоря Святославича, 3 – Ярослава Всеволодича та 1 – Олега Святославича Сіверського та 39 нечернігівське точно датоване повідомлення, 23 з яких – київські². Ймовірно, наближеному до чернігівських і новгород-сіверських князів хроністу важливо було відмітити денну дату події. Окрім точних дат, наявний детальний опис подій протягом дня, означення частини доби, коли подія відбувалася, за рахунок чого читач відчуває свою причетність до неї.

4. Лінгвістичні та стилістичні особливості:

- майже в усіх випадках (3 рази на відріжку 6682-6707 рр.) на початку літописної статті Ігор названий по-батькові (на відміну від літописних записів його батька Святослава Ольговича), в більшості випадків – як князь;

- дуже часте використання дієслів у формі аористу: рекоша, нарекоша, положиша, проводиша тощо;

- подекуди трапляються епітети: «**зима зла вельми**», «**дождь рамянъ**», половці «**ловять азыка**» [2, стб. 629, 653].

В інших літописних зведеннях наявні

² Детальніше про це див.: Чугаєва І. К. Датовані чернігівські звістки Київського літопису XII ст. як маркер чернігівських літописних фрагментів / І. К. Чугаєва // Київська старовина. – 2012. – № 5–6 (у друці).

додаткові відомості про діяльність чернігівських князів. Насамперед, це літописні записи під 6694-6695 рр. про походи Ольговичів на половців та посольство чернігівського єпископа Перфурія до Всеволода Юрійовича у Володимир [5, стб. 397, 404; 9, 90-91, 94].

Отже, ймовірний Літопис Ігоря Святославича, маємо припустити, вівся з 1173–1174 рр. як сімейний (родовий) літописець, на початку 1190-х рр. переростаючи в чернігівський. Систематизувався він у Чернігові, наприкінці 90-х рр. XII ст., а потім фрагменти з нього потрапили до упорядника Київського літопису. Оскільки Літопис Ігоря Святославича був чернігівським, то він звеличував не лише Ігоря, його родину, але й двоюрідного брата, Ярослава Всеволодича. Найстарший з Ольговичів – Святослав Всеволодич – мав права на Київ, ймовірно, й Ігор плекав таку мрію, тому усіма можливостями заробляв собі авторитет серед інших князів. Тому Літопис Ігоря, як здається, вівся на протигагу літописанню його двоюрідного брата Святослава Всеволодича.

Посилання

1. Иконников В.С. Опыт русской историографии / В.С. Иконников. – К.: Типография Императорского университета Святого Владимира, 1908. – Т. 2. – Кн. 1. – 1955 с.
2. Ипатьевская летопись // ПСРЛ. – М.: Языки русской культуры, 1998. – Т. 2 (репринтное издание СПб., 1908). – 648 с.
3. Генсьорський А.І. Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості) / А.І. Генсьорський. – К.: Видавництво Академії наук УСРС, 1961. – 284 с.
4. Котляр М.Ф. Київський літопис XII ст. Історичне

дослідження / М.Ф. Котляр. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 316 с.

5. Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. – М.: Языки русской культуры, 1997. – Т. 1 (репринтное издание Л., 1926). – 496 с.
6. Летопись по Воскресенскому списку // ПСРЛ. – М.: Языки русской культуры, 2001. – Т. 7 (репринтное издание СПб., 1856). – 360 с.
7. Лихачев Д.С. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д.С. Лихачев. – М.; Л., 1947. – 499 с.
8. Лихачев Д.С. «Слово о полку Игореве» и культура его времени / Д.С. Лихачев. – Л.: Художественная литература, 1985. – 352 с.
9. Московский летописный свод конца XV в. / под ред. М.Н. Тихомирова // ПСРЛ. – М.; Л., 1949. – Т. 25. – 464 с.
10. Приселков М.Д. История русского летописания XI – XV вв. / М.Д. Приселков. – СПб., 1996. – 280 с.
11. Рыбаков Б.А. «Слово о полку Игореве» и его современники / Б.А. Рыбаков. – М.: Наука, 1971. – 296 с.
12. Рыбаков Б.А. Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве» / Б.А. Рыбаков. – М.: Наука, 1972. – 520 с.
13. Толочко П.П. Літописи Київської Русі / П.П. Толочко. – К.: Киевская Академия евробизнеса, 1994. – 88 с.
14. Толочко П.П. Русские летописи и летописцы X-XIII вв. / П. П. Толочко. – СПб.: Алетейя, 2003. – 296 с.
15. Франчук В.Ю. Киевская летопись: состав, источники в лингвистическом освещении / В.Ю. Франчук. – К.: Наукова думка, 1986. – 183 с.
16. Франчук В.Ю. Тема Ігоря Ольговича Чернігівського в давньоруському літописанні / В.Ю. Франчук // Любецький з'їзд князів 1097 р. в історичній долі Київської Русі. – Чернівці, 1997. – С. 42-47.
17. Шахматов А.А. Обзорение русских летописных сводов XIV-XVI вв. / А.А. Шахматов. – М.; Л.: Академия наук СССР, 1938. – 372 с.
18. De Baumgarten N. Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes / N. De Baumgarten. – Roma, 1928. – 95 p.
19. Dimnik M. The Dynasty of Chernigov (1146 – 1246) / M. Dimnik. – Cambridge University Press, 2003. – 437 p.

Таблиця 1. Частотність згадування топонімів, гідронімів та місцевих жителів за соціальними посадами під 6682-6707 рр. у Київському літописі³

I.	Літописні міста Київської землі	Кількість згадувань	Літописні міста Чернігово-Сіверської землі	Кількість згадувань	Літописні міста Переяславської землі	Кількість згадувань
1	Київ	68	Чернігів	29	Переяслав	16
2	Торецький	16	Новгород-Сіверський	9	пос. Серебряний	2
3	Вишгород	12	Посем'я	5	Лтава	1
4	Білгород	10	Чернігівська волость	4	Баруч	1
5	Треполь	10	Путивль	4	Городець	1
6	Канів	7	Чернігівська сторона	3		
7	Київська сторона	3	Ольжичі	3		
8	Вручій	3	Свирельськ	2		
9	Корсунь	2	Корачев	2		
10	Богуслав	2	Лопастна	1		
11	Чорнобиль	1	міста Посемські	1		
12	Брагін	1	Рильськ	1		
13	Поросся	1	Сіверські міста	1		
14	Вітчев	1	Любеч	1		
15	Київська земля	1	Лутава	1		
16			Труб'їж	1		
17			Курськ	1		
	РАЗОМ:	138	РАЗОМ:	69	РАЗОМ:	21
II.	Гідроніми та топоніми Київської землі	Кількість згадувань	Гідроніми та топоніми Чернігово-Сіверської землі	Кількість згадувань	Гідроніми та топоніми Переяславської землі	Кількість згадувань
1	р. Дніпро	31	р. Десна	2	р. Хорол	5
2	р. Либідь	1			р. Сула	3
3	р. Снопород	1			р. Ворскла	2

3. Складено автором за: [2, стб. 568-681].

4	р. Тесмень	1			р. Оскол	2
5	р. Угол (Єрель)	1				
6	Дніпровський брід	1				
7	Новий двір	1				
	РАЗОМ:	38	РАЗОМ:	2	РАЗОМ:	12
III.	Місцеві жителі Київської землі	Кількість згадувань	Місцеві жителі Чернігово-Сіверщини	Кількість згадувань	Місцеві жителі Переяс-лавської землі	Кількість згадувань
1	Митрополит Никифор	13	Ольстин Олексич	6	переяславці	3
2	кияни	7	Лавр, конюх Ігоря Святославича	3		
3	ігумен, архімандрит Києво-Печерського монастиря Василь	4	Чернігівський єпископ	3		
4	Білгородський єпископ Максим	3	Чернігівські ковуї	1		
5	Юрївський єпископ Андріан	3	Кочкар, милостник Святослава	1		
7	ігумен св. Михайла Андрій Видубецький	1	Єфрем, ігумен св. Богородиці	1		
8	ігумен св. Спаса на Берестові Лука	1	Роман Нездилович, воєвода Святослава	1		
9	воєвода Лазар	1				
10	боярин Борис Захарич	1				
11	боярин Сдеслав Жирославич	1				
	РАЗОМ:	35		16		3
	РАЗОМ топонімів	210		87		36

Чугаєва І.К. Фрагменти летописи Ігоря Святославича: к проблеме реконструкции черниговского летописания

В статті аналізуються фрагменти можливої летописи Ігоря Святославича, її ідейні, змістові та стилістичні особливості на основі виділених ознак черниговського летописання.

Ключеві слова: Ігорь Святославич, Ольговичи, черниговское летописание, черниговские летописные фрагменти, летописное сообщение, Киевская летопись.

Chuhaieva I.K. The fragments of the chronicle of Ihor Sviatoslavych: to the problem of reconstruction of Chernihiv chronicle

Based on the signs of Chernihiv chronicle, which were detached, the fragments of the possible Chronicle of Ihor Sviatoslavych, its ideological, content and stylistic particularities are analysed in the article.

Key words: Ihor Sviatoslavych, Olhovychi, Chernihiv chronicle, Chernihiv chronicle fragments, chronicle report, Kyiv Chronicle.

15.03.2013 р.

УДК 930.2:81'22

В.М. Саєнко

ЩЕ ПРО КНЯЖИЙ «МУТЕН СОН» У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

«Княжий сон» розглядається як семіотична система, в якості типологічної паралелі використаний уривок з роману М.А. Булгакова «Біла гвардія». Оскільки «сон» є літературний сюжет і повинен мати певну логічну схему, доводиться, що дєбрь кісані, болонь та плесненск, які по-різному тлумачились дослідниками, вірогідно шукати десь між Києвом та Чорним морем. Також піднімається питання про можливість використання М.А. Булгаковим «Слова о полку Ігоревім» у якості одного з джерел при написанні роману.

Автором поділяється запропонована В. Томашеком і О.Н. Трубочевим ідентифікація Кісані з округом Кінсанус Готської єпархії. Припускається його локалізація у плавневій частині Дніпра за порогами та в долині р. Конка, де відомі урбаністичні структури періоду Золотої Орди.

Ключові слова: семіотика, М.А. Булгаков, «Слово о полку Ігоревім», округ Кінсанус.

Сон Святослава, як відомо, вважається одним з важкозрозумілих місць твору і спроби його трактувань дослідниками призвели до поступового напрацювання доволі представницької історіографії з цього питання.

Ще Всеволод Федорович Міллер розбив «сон» на кілька пунктів, яким відповідають пункти тлумачення сну дружиною. Фрагмент «Всю ноць с вечера бувови врани взгряху у плеснеска на болони беша дєбрь кісаня и несоша к синему морю» співвідноситься з «се бо готские красне деви вспеша на бреси синему морю, звеня русским златом, поють время Бусово, лелеють мечь Шароканю».